

УДК 37(477)(09)(045)

DOI 10.31651/2524-2660-2018-12-57-61

МАКАРЧУК Вікторія Вікторівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри виховних технологій та педагогічної творчості Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

**СТАНОВЛЕННЯ КЛАСНОГО НАСТАВНИЦТВА
У 60-Х – 70-Х РР. ХІХ СТОЛІТТЯ**

На основі вивчення опублікованих і архівних джерел розглянуто процес становлення класного наставництва в 60-70-ті рр. ХІХ століття. Виявлено, що поява інституту класного наставництва в загальноосвітніх школах у другій половині ХІХ століття обумовлена підвищенням уваги суспільства й уряду до виховної функції системи освіти. Проаналізовано провідні напрями діяльності класного наставника у вихованні дітей. Результатами дослідження підтверджено, що досліджуваний період виявився найбільш значущим у розвитку інституту класного наставництва, оскільки саме в ці роки відбувався розвиток напрямів виховної діяльності й функцій класних наставників: дисциплінарно-наглядової (контроль дисципліни і поведінки вихованців, організація освітньої діяльності), організаційно-підприємливої (ведення документації, турбота про учнів, які не встигають у навчанні, взаємодія з сім'ями), виховною функцією (представленої релігійно-моральним, художньо-естетичних, інтелектуальних напрямками).

Ключові слова: класний наставник; становлення; учень; виховна діяльність; напрями роботи; гімназія; сім'я; статут. **Постановка проблеми.** Необхідність у роботі педагога, який займається вихованням дітей, виникла одночасно зі школами, розвивалася і видозмінювалася протягом усього історичного часу, не втративши актуальності до нині. Для сучасного світу характерним є загострення соціальних і міжнародних протиріч в освіті і в суспільстві в цілому, підвищення усвідомлення важливості якісного вдосконалення виховання дітей і молоді. У цих умовах зростає актуальність досліджень історії становлення класного наставництва в загальноосвітній школі.

Необхідно зазначити, що проблема становлення класного наставництва в історичній ретроспективі ставала предметом дослідження відомих українських (О. Кірдан, Т. Осипова, В. Оржеховська, І. Янкович та ін.) і зарубіжних (К. Демущкіна, Н. Ічетковіна, Є. Слепенкова, Н. Полікутіна, К. Пісарев та ін.) науковців.

Мета статті – розглянути становлення класного наставництва в 60-ті –70-ті рр. ХІХ століття, висвітлити розвиток напрямів виховної діяльності класних наставників у означений період.

Виклад основного матеріалу. Поява інституту класного наставництва в загальноосвітніх школах у другій половині ХІХ століття обумовлена підвищенням уваги суспільства й уряду до виховної функції системи освіти.

У 1864 року статутом гімназій і прогімназій уперше вводиться інститут класних наставників (у жіночих гімназіях – класні дами) [1, с. 43]. Вони призначалися з числа викладачів, які мали у класі найбільшу кількість уроків. На відміну від кімнатних наглядачів діяльність класних наставників стає не наглядовою (ця функція переходить до помічника класного наставника), а виховною. Вони повинні були стежити за розвитком кожної дитини, застосовувати у своїй діяльності індивідуальний підхід, тому до їхніх обов'язків входив тісний зв'язок із сім'єю, відвідування уроків інших викладачів, організована робота з виконання домашніх завдань, контроль за іншими викладачами з перевірки всіх письмових робіт учнів, робота з дітьми, які не встигають у навчанні [2, с. 124; 7].

У 70-х роках ХІХ століття школа починає усвідомлюватися не тільки як освітня установа, але й як виховний інститут. За дослідженнями О. Кірдан [6], напрями роботи класного наставника в середніх навчальних закладах України в 70-х роках ХІХ століття визначалися Статутом гімназій і прогімназій 1871 року, Інструкцією для класних наставників гімназій та прогімназій (1877), розпорядженнями Міністерства народної освіти і перебували під контролем директора

навчального закладу. Його обов'язки були регламентовані до деталей. Зокрема, у «Положенні про жіночі гімназії» 1870 року також передбачалася посада виховательки класу – класної наставниці (класної дами). Статутом 1871 року основними пріоритетами визначено посилення виховного впливу гімназії на учнів, а також «об'єднання науково-освітнього і морально-виховного завдань» [9, с. 42] гімназії. Виховання і навчання в гімназіях та прогімназіях пов'язані між собою шляхом залучення директорів і інспекторів до викладацької діяльності, а вчителів до виховної в посадах класних наставників.

У такий спосіб Статут 1871 року остаточно затвердив і офіційно ввів систему класних наставників у гімназіях і прогімназіях. У розділі про класних наставників зазначалося, що директором чи інспектором можуть стати тільки викладачі, які працювали класними наставниками, і при виконанні своїх адміністративних функцій вони зобов'язані бути класними наставниками. Класні наставники вважалися найближчими помічниками директора й інспектора у спостереженні за успіхами і моральністю учнів ввірених кожному з них класів.

Уведення інституту класних наставників в середній школі педагогами-практиками в більшості випадків сприймалося позитивно. Ставлення батьків до введення інституту класних наставників оцінити дуже важко. Однак у звіті міністра народної освіти за 1872 року було сказано, що «судячи із заяв деяких батьків, не можна не побажати, щоб класні наставники стали в ще більшій мірі, так би мовити, господарями своїх класів, під безпосереднім, звичайно, керівництвом начальства навчальних закладів, особливо ж з навчальної частини, і були як можна активніше ...» [3].

Загалом у ці роки відбувалося оформлення функціонального призначення класного наставника, збільшення кількості напрямів виховної діяльності, їх змістовного наповнення. Виховна діяльність класного наставника здійснювалася в рамках таких напрямів: ведення документації по класу і окремому учневі; релігійно моральне, художньо-естетичне та інтелектуальне виховання.

Контроль поведінки і дисципліни вихованців гімназії продовжував залишатися одним із провідних напрямів діяльності класних наставників. У 70-ті рр. XIX століття нагляд за вихованцями ще більш посилювався. Класні наставники як і раніше контролювали зовнішній вигляд вихованців, стан книг, зошитів, щоденників, навчального приладдя. Особливою сферою контролю стала поведінка гімназистів у громадських місцях – у театрах, кав'ярнях, трактирах, вокзалах, бібліотеках. Для цього в гімназії була введена посада помічника класного наставника.

З метою протидії порушенням норм і правил поведінки посилювалася система покарань. У 1874 році було затверджено Правила про стягнення, що визначали різні категорії покарань: «словом» (навіювання, зауваження, догана) зроблені наодинці, перед усім класом або перед педагогічною радою гімназії; покарання «справою» (стояння на ногах на місці, стояння біля дошки або біля стіни у класі, видалення з класу); виключення з гімназії (на три місяці, на один, два або три роки з правом відновлення, видалення з гімназії без права вступу знову) [5, с. 70]. Призначати покарання, крім класного наставника, могли викладачі, директор та інспектор гімназії.

Класний наставник вів кондуїтний журнал, який був головним джерелом інформації про проступки учнів і де визначалися заходи стягнення. Необхідно уточнити, що при вступі до університету випускник гімназії разом з основними документами представляв випуску з кондуїтного журналу. Отже, наявність або відсутність проступків, ступінь їх серйозності впливали на перспективу кар'єрного росту та соціальної стабільності випускників.

З метою попередження порушень дисципліни адміністрації навчальних закладів, у тому числі і класні наставники, проводили різні заходи. Наприклад, поширення серед вихованців кишенькових правил поведінки у громадських місцях, установлення часових меж для вечірніх прогулянок. Відзначимо зв'язок із сучасною ситуацією введення комендантської години для неповнолітніх дітей із метою профілактики бездоглядності та правопорушень.

Новим напрямом діяльності класних наставників була організація освітнього процесу. Працюючи в цьому напрямі, класні наставники стежили за рівномірним розподілом навчального навантаження гімназистів протягом тижня. Класні наставники, взаємодіючи з викладачами-предметниками, клопотали про надання окремим учням пільг при повторенні пропущеного матеріалу, допомагали невстигаючим учням усунути прогалини у знаннях. У рамках означеного напрямку класні наставники контролювали відвідування уроків, стежили за своєчасним приходом гімназистів у клас.

Відмітимо, що в ці роки ускладнилася робота класного наставника в напрямі ведення

документації не тільки по класу (кондуїтний журнал, звіт за підсумками місяця, навчального року), але і по окремим вихованцям (характеристика учня, звітні відомості). Як було зазначено вище, класний наставник вів кондуїтний журнал, зміст якого, у порівнянні з попередніми роками, не змінився. Кондуїтний журнал слугував джерелом інформації для заповнення спеціальних звітних відомостей.

Одним із найбільш важливих, нових напрямів виховної діяльності класного наставника стала взаємодія з сім'ями гімназистів. Уперше цей вид діяльності (роботи) був зафіксований у Статуті гімназій 1871 року, що було викликано визнанням значущості виховання не тільки у стінах навчального закладу, а й у родині. Установлювалися такі форми взаємодії з батьками: навчально-виховні бесіди про поточні успіхи і поведінку учнів, щотижневі контакти щодо ведення щоденника, табеля. У гімназії була спеціальна Книга повісток батькам, у якій містилася інформація для батьків про проблеми в навчанні або поведінці їхньої дитини. Повістки, як правило, розносили помічники класних наставників [4, с. 104].

Отже, активними суб'єктами виховної системи гімназії, поряд із викладачами і класними наставниками, стають сім'ї учнів. Діяльність класного наставника як посередника між школою і батьками можна уявити на основі аналізу подібних трьох інструкцій, дві з яких належать гімназіям Одеського навчального округу (Бердянської і Херсонської), а одна – Казанському (Самарської). Директор або інспектор знайомить батьків із класним наставником, який дізнається адресу батьків (і дає їм свій, якщо ті живуть поза межами міста, «маючи на увазі ту переписку, яка може виникнути про учня між ним і батьками») [8, с. 138].

Релігійно-моральне виховання було в ці роки одним із провідних напрямів виховної діяльності класних наставників. При цьому значна роль у формуванні моральної, релігійної особистості відводилася саме класним наставникам.

Висновки. Отже, 60-70-ті рр. XIX століття виявилися найбільш значущими в розвитку інституту класного наставництва. Класними наставниками був накопичений значний практичний досвід, відбувався розвиток напрямів виховної діяльності і функцій класних наставників: дисциплінарно-наглядової (контроль дисципліни та поведінки вихованців, організація навчальної діяльності), організаційно піклувальної (ведення документації по класу і окремому учневі, турбота про учнів, які не встигають у навчанні; взаємодія з сім'ями), виховною функцією (представленої релігійно-моральним, художньо-естетичних, інтелектуальних напрямами).

Список використаної літератури та джерел:

1. Гончаров Н. К. Из истории русской школы / Н. К. Гончаров // Советская педагогика. – 1938. – № 6. – С. 120–137.
2. Демушкина К. В. Развитие института классного руководства в советской школе : 1917–1984 гг. : дис канд. пед. наук : 13.00.01 / Ксения Валерьевна Демушкина. – Санкт-Петербург, 2005. – 188 с.
3. Извлечение из всеподданнейшего отчета г. министра народного просвещения за 1872 год // Журн. М-ва народного просвещения. – Ч. CLXXIII. – 1874. – Июнь. – С. 65–112.
4. Ичетовкина Н. М. Классное наставничество в воспитательной системе отечественной гимназии во второй половине XIX – начале XX в. : на материале Казанского учебного округа : дисс ... кандидата педагогических наук : 13.00.01 / Надежда Михайловна Ичетовкина ; Удмурт. гос. ун-т. – Глазов, 2012. – 166 с.
5. Кандаурова Т. Н. Из истории провинциальной гимназии в России XIX в. / Т. Н. Кандаурова // Педагогика. – 2001. – № 3. – С. 67–68.
6. Кірдан О. Л. Виховні функції класного керівника в навчальних закладах України (середина XIX – початок XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. Л. Кірдан. – Умань, 2002. – 225 с.
7. Осипова Т. Ю. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічного наставництва : дис. д-ра пед. наук : 13.00.04 / Тетяна Юріївна Осипова. – Одеса, 2016. – 501 с.
8. Правила для классных наставников, составленные комиссиями самарской губернской гимназии // Циркуляр по Казанскому учебному округу. – 1872. – № 2. С. 137–139.

9. Подготовка педагога к работе классного руководителя : [учеб.-метод. пособие] / [под ред. Е. А. Слепенковой](#). – Нижний Новгород : НГПУ, 2003. –217 с.
10. Поликутина Н. В. Взаимодействие семьи и школы как общественно-педагогический феномен в России второй половины XIX – начала XX вв. : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. В. Поликутина. – Санкт-Петербург, 2001. – 222 с.
11. Писарев К. О. Проблема соотношения семейного и школьного воспитания в русской педагогической мысли второй половины XVIII – начала XX веков : дисс. кандидата педагогических наук : 13.00.01 / Кирилл Александрович Писарев. – Курск, 2009. – 162 с.

References:

- Goncharov, N. K. (1938). From the history of the Russian school. *Soviet pedagogy*, 6, 120–137 (in Russ.)
- Demushkina, K. V. (2005). *Development of the institute of class leadership in the Soviet school: 1917-1984*: dis cand. ped. Sciences: 13.00.01. St. Peterburg (in Russ.)
- Extraction from the all-account report of the Minister of Education 1872. *Journal. M-va public education*, C.CLXXIII, 1874, 65–112 (in Russ.)
- Ichetokina, N. M. (2012). *Classroom mentoring in the educational system of the national gymnasium in the second half of the XIX – early XX century* : on the material of the Kazan educational district: diss ... candidate of pedagogical sciences: 13.00.0. Glazov (in Russ.)
- Kandaurova, T. N. (2001). From the history of the provincial gymnasium in Russia XIX century. *Pedagogy*, 3, 67–68 (in Russ.)
- Kirdan, O. L. (2002). *Educational functions of a class teacher in educational institutions of Ukraine (mid-nineteenth - early twentieth century)*: avtor. dis ... cand. ped. Sciences: 13.00.01. Uman (in Ukr.)
- Osipova, T. Yu. (2016). *Theoretical and methodological principles of training of future teachers for pedagogical mentoring*: diss..... dr. ped. sciences: 13.00.04. Odessa (in Ukr.)
- Rules for class teachers, compiled by the commissions of the Samara provincial gymnasium (1872). Circular on the Kazan academic district, 1872, 2, 137–139 (in Russ.)
- Preparation of the teacher for the work of the class teacher*: [tutorial-method. Allowance]. (2003). / Ed. E. Slepenkova, N. Novgorod: NGPU (in Russ.)
- Polikutina, N. V. (2001). *The interaction of family and school as a social and pedagogical phenomenon in Russia in the second half of the XIX - early XX centuries*: dis.....cand. ped. sciences: 13.00.01. St. Peterburg (in Russ.)
- Pisarev, K. O. (2009). *The problem of the relationship between family and school education in the Russian pedagogical thought of the second half of the XVIII - early XX centuries*: dis.cand. ped. sciences: 13.00.01. Kursk (in Russ.)

Makarchuk V. Development of the classic membership in 60-70 years six century

Introduction. In the article, based on the study of published and archival sources, the process of the classroom mentoring formation in the 60's and 70's of the 19th century was considered. It was found that the emergence of the Institute of classroom mentoring in secondary schools in the second half of the XIX century is due to increased attention of society and government to the educational function of the education system. It was established that in 1864 the charter of gymnasiums and progymnasia for the first time was introduced the institute of class teachers (in women's gymnasia - class ladies) who were supposed to follow the development of each child, using an individual approach in their activities, therefore their responsibilities included close ties with the family, attending lessons of other teachers, organized work on homework, control of other test teachers all written work of students, work with children who do not have time to study. The main directions of the class teacher activity in the education of children are analyzed: the documentation of the class and the individual student is maintained; religiously moral, artistic-aesthetic and intellectual education, etc.

The **purpose** – consider the formation of classroom mentoring in the 60's and 70's of the nineteenth century, to highlight the development of the educational activities of class teachers during the specified period.

The **results** of the study showed that the studied period was the most significant in the development of the Institute of classroom mentoring. It was found out that in those years that the development of educational activities and functions of class teachers was conducted I such ways: disciplinary-supervisory (control of discipline and behavior of pupils, organization of educational activities), organizational care

documentation for a class and a separate student, care for students who do not have time to study, interaction with families), educational function (represented by religious and moral, artistic-aesthetic, intellectual directions), etc.

Conclusion. A significant role in the formation of a moral, religious personality in the chronological period we have identified was given to classroom tutors. They have gained considerable practical experience, there has been the development of educational activities and functions of classroom mentors: disciplinary-supervisory, organizational-care, educational function.

Key words: *class teacher; mentor; formation; student; educational activity; directions of work; gymnasium; family; charter.*

*Одержано редакцією 03.10.2018
Прийнято до публікації 10.10.2018*